

Ventilerad: 2011-06-01
Betyg: VG
Handledare: Jon Viklund
Examinator: Patrik Mehrens

Beteckning: R73

UPPSALA
UNIVERSITET

Litteraturvetenskapliga institutionen

Memoria – den bortglömda minneskonsten?

En analys av memoriaavsnitt i moderna svenska
retorikhandböcker

David Fernhed

Retorik C

Inledning	3
Bakgrund	3
Syfte och frågeställning	5
Teori och metod	5
Tidigare forskning och avgränsning	6
Antikens memoria	8
Visualisering	8
Loci och imagines	9
Regelboken för loci	10
Regelboken för imagines	11
Tesaurusminne	12
Memoria och inventio	13
Medeltidens alfabet och numeriska memoria	14
Numeriskt minne med psalmer	15
Alfabetet och stavelser	15
Modern minnesforskning	16
Analys av de moderna handböckernas memoriaavsnitt	18
Retorik eller konsten att övertyga	18
”Vi lär oss inte längre saker utantill”	21
Konsten att tala	22
Siffror, logik och akronym	25
Klassisk retorik för vår tid	25
Topiker, bieffekter och ordagrant utantillinlärande	28
Memoria den bortglömda minneskonsten?	28
Sammanfattning	31
Käll- och litteraturförteckning	33

Inledning

Historien om minnesteknikens fader, Simonides. Det var en gång en underhållare av rang. Han diktade och sjöng och var känd runt om i hela det antika Grekland. Han hette Simonides, som namnet Simon fast med ett tillägg som lättast går att komma ihåg i samband med ett ide, kanske av en björn eller igelkott. Simonides blev en gång erbjuden att framföra en specialskrivna dikt på en stor festlighet åt den rike mannen Scopas. Scopas ville bli hyllad på sin fest men när Simonides framförde sitt lov till honom handlade hälften av dikten om två gudar, Castor och Pollux. Det tyckte inte Scopas om, han ville att allt fokus skulle vara på honom, så när Simonides var klar med sitt framförande ville Scopas bara betala hälften av den bestämda summan.

– Gudarna kan betala resterande halva eftersom de tagit halva utrymmet, tyckte Scopas.

För att göra det lätt att komma ihåg tar vi en liten paus och funderar över, vem var Simonides? Vad är Castor och Pollux för något? I vilket sammanhang uppträdde Simonides? Bra, då fortsätter vi. När Simonides och Scopas stod och diskuterade priset kom ett bud till Simonides. Två unga män sökte honom ute på terrassen. När Simonides väl kommer ut på terrassen var det tomt. Inga unga män stod och väntade på honom där ute. Istället rasar hela taket på banketten in. Alla gästerna omkommer i olyckan och blir svårt sargade. Gästerna är i så dåligt skick att de inte går att säga vem som är vem. Då träder Simonides fram och kan peka ut var och en efter vilken plats de satt på. Med den historien är minneskonsten född.¹

Teorierna är många om hur ett gott minne kan införskaffas. Det mest spektakulära är kanske medeltidens munkar som ansåg att intag av mat samtidigt som man läste var den bästa kombinationen för att minnas text.² Begreppet tjocka munkar får en ny infallsvinkel, kanske de mest vetgiriga var de som åt mest? Uppsatsen kommer dock att behandla en seriösare syn på memoria och den klassiska minnestekniken som har sina rötter i retoriken.³

Bakgrund

Synen på retorik som en konst, alltså som *techne*, kan i uppsatssammanhang ses som lite antik. När den nya retoriken väljer att analysera diskurser och gör analysmetoder för argumentation⁴ väljer jag

¹ Jan Lindhart, ”Memorias skabende kraft”, *Rhetorica Scandinavica* 2004:29/30, s. 8 f.

² Mary Carruthers, *The Book of Memory A Study of Memory in Medieval Culture*, Cambridge 2008, s. 258.

³ Frances A. Yates, *The Art of Memory*, London 1966, s. 12.

⁴ Grunden i mitt resonemang bottnar i verken av Chaïm Perelman, *Retorikens imperium. Retorik och argumentation*, övers. Mats Rosengren, Stockholm 2004 och Richard Weaver, ”Language is Sermonic”, *The Rhetorical Tradition Readings from Classical Times to the Present*, Patricia Bizell, Bruce Herzberg (red.) Boston & New York 2001, s. 1351–1361.

som författare till denna uppsats att gå in djupare i den del av den klassiska partesläran som kallas för memoria, minnet och dess tekniker. Retoriken som konsten att övertyga ligger mig varmare om hjärtat än inriktningen av retoriken som konsten att analysera argumentation. Med en bild av retoriken som till största delen en konst faller det sig naturligt att analysera grundböcker för retorik som ska ha en vägledande och inspirerande funktion för nya retorikstudenter.

Memoria har sin naturliga storhetstid under de tidsepoker där skriften antingen inte fanns tillgänglig i pappersform eller att kostnaden för skrift var väldigt dyr. Under antiken och medeltiden var memoria viktig och väl debatterad av bland annat Aristoteles, Cicero, Quintilianus, Tomas Aquinas och Albertus Magnus, men hur förhåller sig den moderna människan till minnet, memorering och minnesteknik? Är det överhuvud taget relevant att 2011 diskutera hur memoria framställs i dagens vetenskap när vi har i princip fri tillgång till pennor, papper, datorer och andra hjälpmedel vid memoreringsarbete? Naturligtvis hävdar jag att memoria fortfarande är relevant, och jag kommer visa på det nedan.

Vi måste göra skillnad på nutid och dåtid. Dåtiden (med dåtid menar jag tiden då skriftkonsten var kostsam) ställde högre krav på memorering än vad vi gör i det nutida samhället. Memorian hade fram till skriftens genombrott en storhetstid där allt var beroende av hur väl samhället, läraren och studenten memorerade. Stort utrymme gavs åt att lära sig saker utantill, och muntlig framställning var de didaktiska medel som lärare och studenter använde.⁵ Efter renässansen minskade dock memoreringens betydelse och hur det ser ut i dagens samhälle vet vi. Redan Platon var kritisk till skriften och böckerna. Han menade genom Sokrates i *Faidros* att ”skrivandet är ett ting, en tillverkad produkt [...] skrivandet förstör minnet. De som använder sig av skrivkonsten blir glömska”.⁶ Genom att låna Platons resonemang kan man inte undgå att fundera kring hur dagens memoria påverkar kvalitén på moderna talare. Med modern teknik i form av datorer, internet och ändlös tillgång till information har kanske minnet av idag ett annat användningsområde än det antika? I den moderna världen är källan till kunskapen viktigare än själva kunskapen. Har det moderna minnet en roll för att kritiskt granska de källor kunskapen kommer i fråna, mer än att lägga kunskapen på minnet? Eller är det så att den teknik som vi så ofta blint litar på gör vårt minne slöare, precis som Platon hävdade att skriften gjorde? Memoria spelar fortfarande en stor roll i samhället. Att fritt kunna citera ur minnet, att fritt framföra sitt tal utan manus, att kunna en dikt eller minnas vad människor har för namn är fortfarande en ethoshöjare. Uppsatsen kommer inte att behandla de hjälpmedel av fysisk karaktär som powerpoint, overhead

⁵ Yates 1966, s. 11.

⁶ Walter J. Ong, *Muntlig och skriftlig kultur: Teknologiseringen av ordet [engelskt orig. 1982]*, övers. Lars Fyhr, Gunnar D Hansson, Lilian Perme, Göteborg 1990, s. 95.

och liknande. Frågan är om dessa hjälpmedel istället för att hjälpa retorikern gör precis tvärtemot. En skicklig retoriker är den som håller en bra muntlig framställning, inte den som hanterar de moderna tekniska hjälpmedlen bäst. Allmänintresset för uppsatsen finns med tyngst grund i argumentet: att fritt kunna framföra sina synpunkter är bra och höjer talarens ethos. Mitt här förda resonemang grundar hypotesen för uppsatsen, att memoriaavsnitten har åsidosatts i de moderna retorikhandböckerna.

Syfte och frågeställning

Memoria är kanske en av de delarna i den klassiska partes-läran som har utretts minst.⁷ Därför är det intressant att undersöka saken närmare genom denna uppsats. Syftet med uppsatsen är att diskutera och analysera hur memoriabegreppet används i dagens moderna retorikböcker och hur det förhåller sig till antiken och medeltidens retoriska memoriabegrepp. Meningen är att skapa en större förståelse för vad memoria är och att analysera hur Kurt Johannesson, Lennart Hellspång och Janne Lindqvist Grinde använder memoria i sina retoriska handböcker som är vanligt förekommande på grundkurser inom retorikämnet på högskolor och universitet i Sverige. Eftersom memoria är otillfredsställande lite utrett i Sverige kommer memoria som begrepp att historiskt redovisas och användas som diskussionsunderlag på det empiriska materialet. Frågeställningen inbegriper en huvudfråga följt av fyra underfrågor. Hur använder sig de moderna retorikböckerna begreppet memoria? Vilka teorier om memoria föreslås av författarna som användbara i förhållande till de teorier som framkommit i uppsatsen? Hur kopplas memoriabegreppet och inventio ihop? Hur har det historiskt sett ut under antiken och medeltiden?

Teori och metod

Teorin i den här uppsatsen grundar sig på den klassiska retoriken, utvecklade i den retoriska traditionen. Att diskutera om vad memoria är skulle kunna varit en utgångspunkt men genom att de moderna retoriska handböckerna är inriktade på praktiska råd faller det sig naturligt att de praktiska råden är utgångspunkten i uppsatsen.

De begrepp som används i uppsatsen är till största del hämtade från antikens handböcker. Visualisering som begrepp är i uppsatsen strukturerat som en övergripande teknik där minnet

⁷ Lindhart 2004, s. 4.

använder bilder för att minnas. Det kan verka som om kommande begrepp (*loci* och *imagines*) skulle vara en del av visualiseringsbegreppet, vilket det på ett sätt är. Skillnaden är att visualisering är mindre snävt och mer övergripande. *Loci* och *imagines* är två latinska begrepp som introducerades för första gången i *Ad Herennium*⁸ och har valts på grund av dess användbarhet och klarhet och för att det utvecklar visualiseringsbegreppet. De latinska namnen används för att inte blanda ihop dem med svenska uttryck. Platser och bilder skulle kunna användas som begrepp men de latinska benämningarna blir vassare och bidrar till att tydliggöra hur memoria fungerar. *Tesaurusminnet* är ett begrepp sammansatt av antikens teorier kring ordagrann utantillinläring och är konstruerat av författaren. De numeriska och alfabetiska begreppen är översättningar från systemet till hur de fungerar. De är också författarens sammansättning och baseras på Yates och Carruthers redogörelser för medeltiden.

Metoden är att systematisera och försöka beskriva memoria för att sedan närläsa de moderna handböckerna. Teorin är en grund för att göra en jämförelse och se hur memoria framställs i de moderna handböckerna. Metoden är värderande, tesen i uppsatsen är att memoria är åsidosatt, vilket inte är helt oproblematiskt. För att göra uppsatsen så objektiv som möjligt kommer hermeneutikens kriterier för tolkande och tolkandets framställning att användas: tydlighet och enkelhet.⁹ Att metoden inte har några uttalade frågor som ställs texten kan vålla bekymmer för analysen. Med tydlighet och enkelhet bör uppsatsen dock få en klar disposition i analysdelen. Andra metodproblem är att alla aspekter av memoria inte tas upp vilket har liten betydelse för uppsatsen som helhet. Syftet är inte att redogöra för all memoriateori utan för de praktiska delarna av memoria och det som är relevant för uppsatsen. Ett tredje metodproblem kan också vara att författarna till dagens handböcker är medvetna om de teorier som framställs i den här uppsatsen men på grund av platsbrist eller andra omständigheter väljer att inte utveckla memoriabegreppet. Om så skulle vara fallet blir uppsatsen än mer viktig i sitt syfte att öka förståelsen för memoria som begrepp.

Tidigare forskning och avgränsning

Uppsatsens syfte är som nämnts ovan att diskutera och analysera hur memoriabegreppet används i dagens moderna retorikhandböcker. De handböcker och således även den tidigare forskningen jag ämnar att analysera är *Klassisk retorik för vår tid* av Janne Lindqvist Grinde, *Konsten att tala* av

⁸ *Ad Herennium de ratione dicendi ad C. Herennium* övers. Birger Bergh, Åstorp 2005, s. 92 f.

⁹ Per-Johan Ödman, *Tolkning, förståelse, vetande. Hermeneutik i teori och praktik*, Stockholm 2007, s. 128.

Lennart Hellspång och *Retorik eller konsten att övertyga* författad av Kurt Johannesson. Dessa böcker används vid retorikutbildningar på grundnivå i Sveriges högskolor och universitet.¹⁰ Därför är analysen både av allmänt och retoriskt intresse. Avgränsningen grundas på att dessa tre böcker är de vanligast förekommande handböckerna inom retorikämnet. Alla tre böckerna behandlar grunderna i memoria från antiken och framåt. Två har dock tagit in fler influenser från senare tidsepoker genom historien vilket gör att även medeltiden och viss modern minnesforskning är aktuell. Böckerna har alla särskilda kapitel eller avsnitt för just memoria vilket kommer att analyseras. Att analysera hela böckerna ur memoriaperspektiv vore alltför omfattande för en uppsats på C-nivå, därför görs detta urval.

Som stöd till mina teorier kommer framförallt de klassiska handböckerna i retorik att användas, *Den fulländade talaren* av Quintilianus, *Om talaren* författad av Cicero och *Ad Herennium* med fortfarande okänd författare. Dessa tre böcker är inte samstämmiga men driver en tes om vad minnet är och hur det ska användas retoriskt. De praktiska råd och tillvägagångssätt som beskrivs ser jag som viktiga och passar in i uppsatsens syfte. Som bas för den medeltida memorialen är den tidigare forskningen av Mary Carruthers, *The Book of Memory*, samt Frances Yates *The Art of Memory* mycket av grunden i mina resonemang. Yates bidrar till retorikforskningen med en ordentlig redogörelse för minnet som retorisk konst från antiken till renässansen. Carruthers arbete är inriktat på hur minnet och skrift användes under medeltiden och bygger vidare där Yates slutade. Anledningen till att Carruthers och Yates används till medeltidsavsnittet är bristen på översättningar och tillgång i Sverige för de medeltida böckerna. I *Rhetorica Scandinavica* finns det en artikel av Jan Lindhart, ”Memorias skabende kraft”, som ger en överblick över memoriabegreppet och slutsatsen att erinring (att erinra lagrad information i hjärnan, alltså frammanad av minnet) och fantasi hör ihop.¹¹ Verket är en bra redogörelse för memorialens antika historia men jag kommer inte att använda mig av den mer än som inspiration. Det finns bara ett fåtal uppsatser som behandlar memoria på svenska.¹² Ingen av dem behandlar de moderna handböckerna i retorik. Det innebär att den här uppsatsen bidrar till den svenska retorikforskningen.

¹⁰ Här följer ett urval av universitet som använder de moderna handböckerna. Örebro Universitet, *Kursplan Retorik A*, <http://glada.oru.se/studieinformation/VisaKursplan?kurskod=RE1001&termin=20112&sprak=sv>, (hämtad 11-05-11), Uppsala Universitet, *Retorik A Kursplan*, <http://www.uu.se/node/701?kpid=19809&lasar=11%2F12&typ=1>, Karlstads Universitet, *Litteraturlista*, <http://www.intra.kau.se/dokument/?q=docs/archive/S1GAR2:sv:r> (hämtad 11-05-11).

¹¹ Lindhart 2004, s. 4.

¹² Rebecca Enström, ”Att komma ihåg och att bli ihågkommen”, *Retorikmagasinet*, 2009:29, s. 23-27. Uppsatser.se <http://www.upsatser.se/om/retorik+memoria/> (hämtad 2011-05-13).

Antikens memoria

Under antiken finns en tvådelad syn på minnet. Den ena delen är det naturliga minnet som finns hos individen, det minne som gör att vi kommer ihåg saker och ting men utan någon särskild ordning. Den andra delen är det artificiella minnet som under antiken ansågs hjälpa det naturliga minnet med tekniker som gör det lättare att minnas, så kallad mnemoteknik.¹³ Mnemo kommer från grekiskans ord för minne, på latin heter det memoria.¹⁴

Det artificiella minnet kommer att behandlas i den här uppsatsen eftersom det var det begreppet som kopplades samman med memoria. Men hur tänkte antikens retoriklärare om memoria? Vad fanns det för olika tekniker, tankar och teorier om att bäst memorera sitt tal? Med en tematisk uppställning av antikens memoria går det skönja två typer av begrepp, eller snarare syn på memoria, men också se en typ som sammanbinder de båda. Vi börjar med det som är grunden i all antik minnesteknik.¹⁵

Visualisering

Antikens minnesträning och minnesteknik handlar om att skapa mentala bilder i huvudet. Cicero ansåg att minnet av bilder är det som fäster starkast och som därför ska användas vid memorering.¹⁶ Samma syn delar han med Aristoteles som tillskriver den visuella bilden hög betydelse för att minnas. Aristoteles ser bilden, inte som en metafor för att minnas, utan som ett sätt att minnas.¹⁷ Quintilianus har också en modell som bygger på att visualisera det som ska memoreras. Han skiljer sig också från de andra eftersom han sätter en större tilltro till ett system byggt på dispositionen av att memorera tal.¹⁸ Däremot står de inte i motsats till varandra. Hörsel och känsel ges inte alls lika stor tilltro som synintrycken. Cicero påstår att synen, även om du inte vet hur en sak ser ut, har mycket lättare att fastna än ett ljudintryck eller en tanke. Att fantisera ihop en bild är i det fallet bättre än att bara försöka lägga ljudet på minnet.¹⁹

¹³ William N. West, ”Memory”, *Encyclopedia of Rhetoric*, Tomas O. Sloane (red.), Oxford 2001 s. 483 f.

¹⁴ Øivind Andersen, *I retorikkens hage*, Oslo 2000, s. 111.

¹⁵ West 2001, s. 483-487.

¹⁶ Yates 1966, s. 19.

¹⁷ West 2001, s. 485.

¹⁸ Marcus Fabius Quintilianus, *Den fulländade talaren*, övers. Bengt Ellenberger, Stockholm 2002, s. 44.

¹⁹ Marcus Tullius Cicero, *De oratore – Om talaren bok II*, övers. Birger Bergh & Anders Plitz Åstorp 2009, s. 144.

Loci och imagines

Aristoteles nämner aldrig någonting om memorering i *Retoriken* utan det är i samband med teorierna om den psykologiska människan som hans syn på minnet och memorering framträder. Även om den inte direkt har med retorik att göra har texten stor relevans för retoriken av två skäl. Första skälet har nämnts ovan med hans tilltro till minnet och bilder. Det andra skälet till att Aristoteles bidrar till den retoriska minneskonsten är hans tankar om hur en kedja av minnen eller minnesbilder associeras till varandra. Att minnet har associationsförmågor som hakar i varandra och bildar serier av minnen. Aristoteles teori med bilder och associationskedjor har varit grunden till det artificiella minnet som hela memoriabegreppet bygger på.²⁰ Det artificiella minnet består, enligt den okände författaren till *Ad Herennium*, av platser (*loci*) och bilder (*imagines*).²¹ Även Cicero ser visualisering som viktigt och beskriver det på följande sätt:

Slutsatsen [är] att personer som vill träna minnesförmågan bör föreställa sig platser och fylla dem med mentala bilder av det de vill komma ihåg. På det sättet bevarar platsernas ordningsföljd tingens ordningsföljd, tingen själva symboliseras av bilderna, och vi kan använda platserna som vaxtavla och bilderna som bokstäver.²²

Quintilianus som å sin sida är mer kritisk till mnemoteknikens kraft anser ändå att en plats och en bild fungerar för att minnas ett tal.²³

Saken och orden, *res* och *verba*, innebär en skillnad inom memoria under antiken. För saken, *res*, innebär det mindre ansträngning för minnet än att minnas ordagrant, *verba*. Samma teknik används för de båda, det är bara ansträngningen som innebär en skillnad. Båda dessa har jag, liksom Frances Yates, valt att bunta ihop under benämningen *imagines*.²⁴ Enligt de antika författarna är det lättast att minnas saken och ämnet. Det ordagranna minnet tar mycket mer tid och energi i anspråk vid inläringstillfället och ger talaren mindre handlingsfrihet ifall talaren skulle – mot all förmodan – tappa bort sig. Tekniken för de olika metoderna kommer att mer ingående förklaras senare i uppsatsen. *Locus*, singularis av *loci*, är den plats som talaren personligt tänker sig. Det kan vara ett hus, en gata eller direkt taget ur minnet vilket *imagines* ska appliceras på. *Loci* är oberoende av om

²⁰ West 2001, s. 485.

²¹ *Ad Herennium* 2005, s. 92 f.

²² Cicero 2009, s. 143.

²³ Quintilianus 2002 s. 150 f.

²⁴ Yates 1966, s. 32, 46.

du ska minnas ordagrant eller bara ett ämne. Med det färskt i minnet följer nu en redogörelse för de olika begreppen.

Regelboken för loci

Reglerna för just *loci* var väldigt tydliga under antiken. I *Ad Herennium*, som är det första antika verket som beskriver minnesteknik utförligt, ger följande rekommendationer för att minnas platserna. *Loci* ska vara gripbara, iögonfallande och av helt avslutad form, det vill säga tydligt avgränsade och ha ett slut i form av en vägg, dike, mur och så vidare. De ska lätt gå att förankra i minnet. Byggnader, kolonner, ett hörn eller valv föreslås som tänkbara platser. Platserna bör placeras i en bestämd ordning för att lätt kunna framkalla dem ur minnet och dessa platser är något beständigt som ska användas genom hela livet och bör således noggrant placeras i minnet. Området kring och i de platser rhetorn monterat upp i minnet bör det vara folktomt. Det är på grund av att människor i mängd stör minnet och gör platserna mer diffusa. För att öka tydligheten ytterligare förespråkas att det ska vara lagom ljust, inte för mörk och inte för ljust, för att platserna inte ska ta överhanden av de kommande bilderna som ska placeras på platserna. Avståndet är också viktigt och bör ej överstiga trettio fot och var femte plats i ordningen ska markeras, den första med en hand – handens fem fingrar – och den tionde med en vän som heter decimus – vilket betyder den tionde – och så vidare med saker rhetorn kan komma på.²⁵

Ciceros teknik går ut på att skaffa sig så många platser som möjligt för att senare kunna fästa *images* på platserna som kan härledas till talet rhetorn ska hålla. För att tydliggöra Ciceros teknik för att visualisera sina platser behövs följande kriterier. Platserna ska vara ljusa och upplysta, tydligt avgränsade och i ordning med lagom intervall mellan dem.²⁶ Cicero ser memoria som en tavla av vax att rista på. En vaxtavla kan liknas vid en whiteboard i våra dagar där bakgrunden består men de färgade pennorna går lätt att suddas ut för att bereda plats för nytt material. Tavlan är själva *loci* och den inristade texten är *images*.²⁷ Quintilianus tankar om *loci* grundar sig på ett boningshus där du lägger på minnet hur rummen ser ut och i vilken ordning de kommer i. Detta för att få en bra disposition på det som ska minnas.²⁸ Likheter är slående och tydliga när det gäller *loci*. Det här är

²⁵ *Ad Herennium* 2005, s. 93 ff.

²⁶ Yates 1966, s. 33.

²⁷ Yates 1966, s. 34.

²⁸ Quintilianus 2002, s. 152.

platser som ska bestå i minnet under lång tid och det är därför oerhört viktigt att de blir bra. Vi kan således kalla modellen för arkitektonisk mnemoteknik.

Regelboken för imagines

Efter att ha visualiserat *loci* och befäst dem är det då dags för själva minnesbilderna av saken. Först kommer en beskrivning för att minnas saken, *res*, för att senare ge plats för en beskrivning av tekniken av att minnas ordagrant, *verba*. För att minnas en sak eller ett scenario i sin helhet föreslås följande tillvägagångssätt i *Ad Herennium*. Det vi ska minnas är ett giftmord med motivet att sno åt sig ett arv. Det finns vittnen. Tekniken går då till på det vis att vi ska minnas en sjuk man, känner vi inte personen ska vi ta någon kändis som är lätt att komma ihåg, lägga denne i en säng och intill ställa den anklagade med en bägare (gift), en skrivtavla (arv) och en bagges testiklar runt höger hand, samma som den han håller skrivtavlan i.²⁹ Den här testikeln i handen har det diskuterats mycket om under seklernas lopp. Vissa hävdar att det är en form av penningpung³⁰ andra menar att det ska associeras med zodiaken³¹. Om vi ska ta lärdom av Cicero menar han att bilderna ska vara aktiva, skarpt definierade, ovanliga och ska reta psyket för att lättare kunna komma ihåg bilderna.³² Bisarra figurer gör det helt enkelt enklare att minnas.³³

När det gäller att minnas ordagrant blir det genast mycket svårare än att bara använda sig av associationer för dispositionen som nämnts innan. Varje bild vi ska minnas måste kunna associeras till varje ord. *Ad Herennium* ger ett exempel på att minnas versen ”*Iam domum itionem reges Atridae parant*”. Vilket betyder ”Nu börjar Atreus’ söner återtåget hem”. Som första del av att minnas versen ordagrant är det lämpligt att tänka sig en Domitius stå med armarna och händerna upplyfta mot himmelen samtidigt som han piskas av familjemedlemmarna i Marcius Rex. I ordet *domum* uttalas inte *-um* på slutet vilket gör att början av Domitius och domum lättare går att koppla samman (*Domitus* minus *-itus* och *Domum* minus *-um* blir båda *dom*). Marcius Rex – familjen där det latinska pluralen *Reges* används vilket då kopplar det samman med versen. På den andra platsen, *locus*, placeras en bild av utklädda skådespelare, Aesopus och Cimber, i rollerna som Agamemnon och Menelaus i *Iphigenia* vilket då motsvarar *Atridae parant* vilket ordagrant betyder Atriderna

²⁹ *Ad Herennium* 2005, s. 96.

³⁰ *Ad Herennium*, 2005, s. 96.

³¹ Zodiaken är den tidevarvsräkning som utgår från de olika vändkretsarna med väduren, vattumannen, fiskarna och så vidare. Det som i vanligt tal kallas för horoskop. Yates 1966, s. 55.

³² Yates 1966, s. 33.

³³ Ong 1990, s. 86.

förbereder. På det här viset kommer alla ord till uttryck, men det är först när rhetorn tränat på versen två, tre gånger som den verkligen fastnar tillsammans med bilderna.³⁴

Tesaurusminne

”Men om någon skulle fråga mig efter det enda verkliga knepet för att minnas, då är det övning och arbete. Det bästa är att lära sig långa stycken utantill och tänka igenom stora avsnitt, om möjligt varje dag.”³⁵ Så uttrycker Quintilianus sin syn på memoria. Det är intressant att han uttrycker sig på det sättet. I raderna innan har han beskrivit ett system för att minnas där rum och bild finns men senare förkastar han sitt resonemang. Det blir än mer spännande när han för ett resonemang om vilka tal som ska läras in utantill och ordagrant. Under de unga retorikernas lärotid ingår det inte att lära sig sina egna tal utan oftare lära sig de stora talarnas verk, för att på så vis få ett bra ordförråd, och aldrig vara nödbed i talarsituationer. En skattkista – som heter *tesaurus* på grekiska – som Quintilianus beskriver det.³⁶ Den ordagranna utantillinlärningen tjänar alltså som syfte att förse retorikern med en kista full med inlärd och repeterade fraser, tal och annat nödvändigt för en retor. Utantillinlärningen handlade inte i så stor utsträckning under antiken om att lära sig sina egna tal utantill utan användes för att lära sig andras tal, helt i studiesyfte.³⁷ Det ordagranna inlärningen verkar med Cicero och *Ad Herennium*s resonemang vara något som väldigt sällan förekom, kanske bara vissa fraser tränades in ordagrant på grund av den stora möda som ligger till grund för att lära sig det.³⁸ Även om Quintilianus verkar påstå att det är utantillinlärning direkt från skrift som han förespråkar tolkar jag det som att det inte är ordagrant som skriften memoreras utan innehållet. Följande citat visar på att retorikerna skrev sina tal men att de inte la så stor vikt vid det ordagranna:

Det vi har skrivit lär vi sedan in, och förser det med ett tecken som tjänar som påminnelse.

Detta kan vi hämta antigen från hela företeelsen, som sjöfart eller krigföring, eller från något ord. [...] För sjöfarten kan tecknet vara ett ankare, för krigsväsendet något vapen.³⁹

³⁴ *Ad Herennium* 2005, s. 97.

³⁵ Quintilianus 2002, s. 152 f.

³⁶ Quintilianus 2002, s. 44 f.

³⁷ Quintilianus 2002, s. 44.

³⁸ *Ad Herennium* 2005, s. 96.

³⁹ Quintilianus 2002, s. 150.

Även Ong för ett resonemang om skriftens legitimitet kontra det talade ordets makt i tidiga skriftliga samhällen. I de postskriftliga samhället vägde ord tyngre än skrift.⁴⁰ Det medverkar till min förståelse för memoreringen som någonting som inte gjordes ordagrant.

För att finna ett bra ord för mitt resonemang har jag valt *tesaurus*, det grekiska ordet för skattkista eller skattkammare.⁴¹ Den utantillinläring som föredrogs av Quintilianus under antiken var just för att skaffa sig en skattkista i talekonsten. Vissa förknippar kanske *tesaurus* till citatsamlingar vilket naturligtvis är sant, däremot står inte betydelsen av orden i motsats till varandra. Vi skulle istället för att kalla det en skattkista för retorikerns minne också kunna kalla det citatsamling, där citatsamlingen således beskriver samma sak som skattkistan. Hädanefter används *tesaurusminnet* i diskussionerna om det utantillinlärd. Med detta resonemang finner vi att *tesaurusminne* egentligen hade ett studiesyfte istället för att minnas sitt eget tal. Quintilianus ger tipsen för att lära sig tal vilket ger ett ambivalent intryck av hans resonemang. Slutsatsen blir ändå att han skiljer på studieminne och talminne, där det förstnämnda bara är till för att utveckla studenten till att bli en bättre improvisatör och talare.

Memoria och inventio

”Treasury of things invented”⁴² (*Nunc ad thesaurum inventorum*)⁴³ beskrivs minnet som i *Ad Herennium*. Första delen i partes-läran, inventio, är beroende av memoria enligt den antika synen på partes-läran.⁴⁴ De topiker rhetorn använder i förberedelsefasen av ett tal är *loci* som används åt motsatt håll.⁴⁵ För att under antiken kunna finna stoff till talet var rhetorn beroende av ett gott minne eller som Ong uttrycker det ”Man vet vad man minns”⁴⁶. Till skillnad mot idag kunde inventio inte bedrivas framför ett uppslagsverk, wikipedia eller av nyhetsprogram på teve. I viss mån fanns det böcker att tillgå men ofta var det det egna minnet som fick tjäna som grunden i inventio. Det rhetorn mindes var det han hade att använda i sin muntliga framställning, alltså en bakvänd memoria. Således var, under antiken, förmågan att kunna finna talets stoff helt beroende på

⁴⁰ Ong 1990, s. 109-118.

⁴¹ *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademin M-Ö*, Stockholm 2009, s. 3181.

⁴² ”Memoria”, *Silva Rhetoricæ*, <http://rhetoric.byu.edu/> (hämtad 2011-04-25).

⁴³ Marcus Tullius Cicero, *Rhetorica Ad Herennium*, (Loeb classical library nr. 403.) övers. Harry Caplan, Cambridge & London 1999, s. 28.

⁴⁴ ”Memoria”, *Silva Rhetoricæ*, <http://rhetoric.byu.edu/> (hämtad 2011-04-25).

⁴⁵ Sharon Crowley ”Modern Rhetoric and Memory”, *Rhetorical Memory and Delivery: Classical Concepts for Contemporary Composition and Communication*, John Frederick Reynolds (red.), New Jersey 1993, s. 36.

⁴⁶ Ong 1990, s. 46.

hur väl ens minne fungerade. Även spontaniteten i ett tal, där du oförberedd får en fråga i till exempel en debatt, då det gäller att snabbt kunna finna topiker, eller att som vi ovan konstaterat, att ha en fungerande minnesteknik. Även begreppet *copia* får en central plats i kopplingen mellan memoria och inventio. Quintilianus föredrog att hans elever skulle träna på de stora talarnas tal för att bli en skicklig talare.⁴⁷ Genom att studera de mest framgångsrika innebär det att studenten då får de bästa förutsättningarna för att bli en skicklig retoriker. Alltså alltid ha något att säga. Då skulle även *kairos* och memoria kunna spela en avgörande roll för att ett tal ska bli riktigt fulländat, vilket måste varit Quintilianus mål med tanke på hans titel på verket, *den fulländade talaren. Vir bonus dicendi peritus*, god man skicklig att tala, blir med mitt resonemang helt beroende av memoria. Utan att kunna finna stoff till talet – ingen *vir bonus*. Utan att kunna citera de kända talarna – ingen *vir bonus*. Utan memoria – ingen *vir bonus*.

Medeltidens alfabet och numeriska memoria

Under medeltiden användes inte bara den antika visualiserande mnemotekniken, även om den var tongivande. Det var också vanligt att basera sina minnesbilder under siffror och bokstäver.⁴⁸ Det artificiella minnet förflyttas under medeltiden från att ha varit helt knutet till retoriken för att övergå till en del av etiken där minnet ingår i klokheten som en av de fyra kardinaldygderna.⁴⁹ Minnet och den muntliga traditionen var fortfarande aktuell och levande även för retoriken.⁵⁰

Vid memorering av långa texter användes *notae*. Ett begrepp som härstammar från Quintilianus idéer om att disponera talet i kortare sektioner för att lättare komma ihåg dem. Det består av att göra en mental notering i den text som läses. Att som läsare göra fysiska markeringar, som vi på 2000-talet kanske skulle föredra, förefaller vara praktiskt omöjligt på grund av den måttliga tillgång på böcker, ofta dessutom använda av många personer. Fysiska *notae* kunde däremot förekomma direkt från författaren där till exempel djur och människor som jagar varandra finns inritade i böckerna.⁵¹ Sidorna kunde också vara fyllda med både sirliga bokstäver, nummer och små tecknade seriebilder längs med texten. Anfang, den stora bokstaven i början av ett stycke

⁴⁷ Quintilianus 2002, s. 44.

⁴⁸ Carruthers 2008, s. 99.

⁴⁹ Yates 1966, s. 69.

⁵⁰ Yates 1966, s. 85 f.

⁵¹ Carruthers 2008, s. 309.

som ofta är färglagd i glada färger som rött, är mnemoteknik.⁵² Eftersom det lätt kan bli fullt av *images* under de tänkta *notae* kunde ett antal olika alfabet användas för att bereda plats för ett gott, tränat, minne.⁵³ Alfabetet är en typ av *notae*, siffror en annan. Även hieroglyfer och kinesiska skrivtecken används som visualiserade *notae*.⁵⁴ Med denna introduktion kommer de två olika modellerna att presenteras närmare.

Numeriskt minne med psalmer

Förskjutningen till att minnas med hjälp av siffror ser vi kanske tydligast i dessa dagar i kyrkan. Psalmboken är nämligen ordnad efter en mnemoteknik som baserar sig på siffror och som nedtecknats av Hugh of S:t Victor (f. 1096, d. 1141).⁵⁵ Under medeltiden fanns det 150 olika psalmer. Varje psalm gavs ett nummer och den första radens ordalydelse sammankopplades till numret. Det innebär att 150 olika mentala fack skapas i minnet. Hela systemet har alltså en start och slutpunkt (1 och 150). Tillsammans med numret visualiseras de första orden i psalmen så att numret direkt associeras med en textrad. Efter det delas varje psalm upp i ett visst antal verser som då är lagom korta för att lätt kunna kommas ihåg. Istället för att som under antiken använda platser används här nummer som *loci*. Istället för färgglada och uppseendeväckande bilder används text som *images* för att fästa på det numeriska *loci*. Systemet går att använda på alla sorters texter och inte bara bibliska.⁵⁶ Det passar retorikerns syfte utmärkt när ett långt tal ska hållas ordagrant. Ett tillägg är att i dagens psalmbok finns det 904 psalmer.⁵⁷

Alfabetet och stavelser

Det alfabetiska systemet bygger på ungefär samma struktur som den numeriska men skiljer sig också åt i vissa avseenden. ”This alphabetic system [...] in which a key-word or phrase acts as the hook for several bits of stored material, the indexing words themselves being stored [in] alphabetically [order]”⁵⁸ är en sammanfattning och en bra grund för det kommande resonemanget.

⁵² Carruthers 2008, s. 267-271, 316 ff, 280 f.

⁵³ Carruthers 2008, s. 110, 135 f, 139, 143.

⁵⁴ Yates 1966, s. 366.

⁵⁵ Carruthers 2008, s. 101.

⁵⁶ Carruthers 2008, s. 101 f.

⁵⁷ *Svenska psalmboken*, Stockholm 1986, s. 808.

⁵⁸ Carruthers 2008, s. 143.

Två delar av den alfabetiska mnemotekniken framträder där visualiseringen av bokstäverna är grunden till bokstavskombinationerna och de *loci* bokstäverna är i denna mnemoteknik. Följden av det blir att alla alfabetiska system imiterar varandra⁵⁹ och stödjer varandra. Bokstäverna har som syfte att vara en nyckel till *loci*.⁶⁰ Den andra delen består av att visualisera alfabetet med hjälp av djur, verktyg eller fåglar för att få dessa *loci* att bli inskriptioner i minnet.⁶¹ Oftast börjar djurets namn på den bokstav den ska associeras med. För att visualisera A kan en örn (efter latinets *aquila*) vara till nytta för att använda som ”krok” (krok är en liknelse för att tydliggöra hur viktig visualiseringen är i kommande steg i mnemotekniken) eller *locus*. B liknas vid en uggla (*bubo*) och så vidare med hela alfabetet.⁶² Verktygen ska likna bokstaven. X liknas vid en sax, N som en högrep, O ett hjul och så vidare.⁶³

Efter att alla bokstäver visualiserats med djur, verktyg eller fåglar – eller helst alla tre kategorier – som *loci* är det bara att infoga *images* som rhetorn ska komma ihåg på A under örnen och så vidare. Det vill säga om du ska minnas en text som först behandlar Aristoteles, sedan Aquinas och sist Akilles ska dessa fogas samman under örnen. Ordningen bland dessa *images* behövde inte vara i bokstavsordning utan kunde komma som de kom i texten eller hur situationen uppfattades, även ordningen i själva ordet kunde vara i oordning med första vokalen i ordet placerad under sin bokstav i alfabetet eller med den första konsonanten i ordet.⁶⁴ Även de rikligt utsmyckade bokstäverna, anfangen, i de gamla biblarna och böckerna är en form av visuell minnesteknik som fungerade som *notae* för att lättare kunna minnas de olika styckena i texten.⁶⁵

Modern minnesforskning

Dagens minnesforskning inom vetenskapen är inte längre fullt inordnad under retoriken. Descartes kopplade samman minnet med naturvetenskapen genom sin teori om att människans själ finns i tallkottskörteln. Men det var först i slutet av 1800-talet som den moderna minnesforskningen tog form genom empiriskt stora undersökningar av det mänskliga minnet inom kognitionsvetenskapen

⁵⁹ Carruthers 2008, s. 152.

⁶⁰ Carruthers 2008, s. 144.

⁶¹ Yates 1966, s. 126. Carruthers 2008, s. 160.

⁶² Carruthers 2008, s. 160 f.

⁶³ Yates 1966, bild 7c.

⁶⁴ Carruthers 2008, s. 150.

⁶⁵ Carruthers 2008, s. 267.

och psykologin. De stora dragen som framkommit i forskningen är två typer av minne.⁶⁶ Ett korttidsminne som kan lagra sju minnesbilder, plus minus två.⁶⁷ Det andra är långtidsminnet som håller kvar händelser och sådant man lärt sig men som försvunnit ur det direkta medvetandet. Långtidsminne har ett spann från några minuter till en livstid.⁶⁸ Långtidsminnet är i sin tur uppdelat i fyra olika delar. Procedurminne handlar om det motoriska minnet som att lära sig cykla eller att slå en serve i volleyboll. Det perceptuella minnet används för att lokalisera till exempel ord i språket eller saker i omgivningen. Semantiskt minne innehåller kunskap som inte behöver erinras. Ett exempel är förkortningen o.s.a som, för de flesta, har en klar innebörd. Däremot när vi lärde oss kunskapen är helt oviktigt för hågkomsten av den. Slutligen kommer det episodiska minnet som handlar om att komma ihåg saker som hänt eller episoder som skett.⁶⁹

Med uppdelningen av kort- och långtidsminne är de moderna minnesteorierna anpassade för långtidsminnet. Här kommer endast en av teorierna att tas upp. Anledningen är dess utbredda användning samt dess adekvata koppling till retoriken. Tankekartor, eller så kallade mindmaps, är användbar för anteckningar. De är också populär som manus för talare eller lärare.⁷⁰ Här nedan kommer en kort presentation av tekniken som har sitt ursprung i nobelpristagaren Roger Sperrys teori om hjärnans tudelning. Sperrys tvådelade hjärna innebär att vänster hjärnhalva behandlar ord, logik, siffror, tal, ordningsföljd, linjär ordning, analys och listor. Höger hjärnhalva rör rytm, rumsuppfattning, dimension, fantasi, dagdrömmar, färg och helhetsmedvetande. Dessa två olika strukturer av hjärnan bygger tankekartan på. Både struktur och ordning, färg och fantasi får utlopp vilket ger en synergieffekt för minnet och leder till att lättare kunna minnas.⁷¹

Tankekartor är ett sätt att associera. Tankekartan börjar med ett vitt papper. Mitt på pappret skrivs ett ord som ringas in, eller omsluts av något fantasifullt ritat. Färg är viktigt. Utifrån figuren dras linjer till ämnen som associeras till figuren och ordet. Nu ska användaren associera fritt till huvudämnet i några minuter. Linjer från huvudämnet leder ut i tankekartan kring de olika ämnen som uppstått vid den fria associationen. När det är klart ringas de viktigaste delarna – det talaren vill ha sagt – in och buntas ihop med varandra efter vilka delar som hör ihop. Viktiga ord kan färgläggas och stamgrenar kan göras grövre. Sedan ritas kartan om för att bli med överskådlig och lättare att

⁶⁶ Jonathan K Foster, Marko, Jelacic, *Memory: Systems, Process, or Function?* Oxford 1999, s. 2.

⁶⁷ Carruthers 2008, s. 105, Foster 1999, s. 2.

⁶⁸ Foster 1999, s. 2 f.

⁶⁹ Lars-Göran Nilsson, ”Minne”, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/lang/minne/256601> (hämtad 11-05-10).

⁷⁰ Ingemar Svantesson, *Tankekartor – verktyg för struktur, bättre minne och lärande*, Oskarshamn 2003, s. 19 ff.

⁷¹ Tony Buzan, *Kreativ intelligens*, Stockholm 2003, s. 24, 42.

se. Fortfarande med mycket färg, form och figurer.⁷² Tankekartan skulle likväl som en minnesteknik kunna användas i inventio för att finna stoff till talet.

Analys av de moderna handböckernas memoriaavsnitt

För att göra resterande del av uppsatsen lätt att följa kommer analysavsnittet att inledas med en kort sammanfattning av de teoretiska utgångspunkterna som presenterats ovan. Antiken har varit tongivande för de retoriska minnesteorierna. De teorier jag valt att ta avstamp ifrån för vidare analys är visualisering, grunden till den antika minneskonsten. Visualisering består av att tänka sig roliga, färgglada och bisarra bilder för att lättare minnas dem. Den andra tekniken som diskuterats är *loci/imagines* som bygger på ett arkitektoniskt minne. Platser visualiseras i hjärnan. När dessa är fast i minnet – helst för en livstid – placeras bilder där, *imagines*, som följer visualiseringens grunder. *Tesaurusminnet* är den del där jag argumenterar för att ordagrann utantillinläring användes för att skaffa sig ett bättre ordförråd och att ordagrann utantillinlärande inte förekom, utom undantagsvis, vid retoriska framträdande i antiken. Baserad på *Ad Herennium* diskuterades den fjärde delen av antikens memoria, dess grund till inventio. Dessa fyra utgör min huvuddel av teoriavsnittet men även en del om medeltidens memoria, där medeltiden delas upp i numerisk och alfabetisk memoria finns, likaså det sista avsnittet som redogjorde för den moderna minnesforskningen med uppdelningen av lång- och korttidsminnet. Även tankekartans roll i dagens memoria har framförts. I den mån det är möjligt kommer begreppen *loci* och *imagines* att användas. Författarnas uttryck i grundböckerna kommer att tas upp men i själva analysen används uppsatsens uttryck.

Med grunderna i färskt minne följer här analysen av Kurt Johannessons *Retorik eller konsten att övertyga*, Lennart Hellspongs *Konsten att tala* och Janne Lindqvist Grindes *Klassisk retorik för vår tid*.

Retorik eller konsten att övertyga

Kurt Johannesson skriver i förordet till andra upplagan att han velat förnya boken genom att koppla in 1990-tals retoriken med nya tal och exempel.⁷³ Det är viktigt att ha i åtanke att Johannesson

⁷² Svantesson 2003, s. 79-84.

⁷³ Kurt Johannesson, *Retorik eller konsten att övertyga*, Stockholm 1998, s. 9.

behandlar moderna retorikexempel i sin bok när analysen av memoriakapitlet och i viss mån också avsnittet om inventio kritiskt granskas. Det är också viktigt att veta om att det är den klassiska retoriken som boken bygger på. För att göra det tydligt i analysen granskas först inventio och om det skiljer sig med teoriavsnittet i den här uppsatsen. Efter det kommer Johannessons memoriakapitel att behandlas.

Johannesson tar upp *topoi*, som är den grekiska termen för platsen att finna stoff till talet, vilket är samma sak som latinets *loci*. *Loci* och *memoria* är, som uppsatsen visat, tätt sammankopplat och kopplingen till *memoria* tas upp även i Johannessons handbok om än mycket implicit: ”Termen *topoi* var mångtydig, den kunde också innefatta fraser, sentenser, metaforer, fabler och andra »stående« uttryck som kunde vara användbara”⁷⁴. Kopplingen till *memoria* gör inte Johannesson utan tar istället omvägen via *copia*, *thesaurus* (inte i det avseendet jag har valt att använda uttrycket) och *cornucopia* vilket är mer konstruerad *memoria* eftersom begreppen innebär att läraren handgripligen ger eleven en citatsamling och andra handlingar. Genom att *memoria* och *inventio* inte kopplas samman explicit försvinner en aspekt av *memoria* och en av *inventio*. *Inventio* blir således beroende av att ha tillgång till böcker och uppslagsverk samtidigt som *memoriabegreppet* blir mindre omfattande än vad det egentligen är. Vikten hos en skicklig talare ligger inte alltid i hur bra argument som retorikern kan finna innan själva talet. En förutsättning för att bli en skicklig talare ligger också i stundens *inventio*, där retorikern griper argumentet ur luften, eller minnet som är ett mer korrekt uttryck, vilket Johannesson behandlar i delar av sitt memoriakapitel. Slutsatsen av Johannessons *inventio*avsnitt är att *inventio* inte kopplas ihop med *memoria explicit*.

Anledningen till att Kurt Johannesson inte lägger någon vikt vid *memorias* betydelse för *inventio* kan ha sin botten i hans syn på *memoria* och memorering. Han konstaterar att ”vi lär oss inte längre saker utantill.”⁷⁵ Ett konstaterande som ger avsnittet mindre betydelse genom att hävda att dagens samhälle inte använder *memoria*. Att *thesaurusminnet* ännu ”levde kvar” i Kurt Johannessons barndom ger *memoria* som begrepp ett ganska förlegat och onödigt – rent av antikt – inslag i boken. Dock har Johannesson en nedre gräns för när *memoria* behöver användas. Att stå rätt upp och ner och läsa sitt tal innantill, utan inlevelse, är inget att föredra. Vid dessa tillfällen behöver *memoria* tas fram och appliceras på talet.⁷⁶

⁷⁴ Johannesson 1998, s. 17.

⁷⁵ Johannesson 1998, s. 186.

⁷⁶ Johannesson 1998, s. 184.

Johannesson tar upp två former av memoria. Utantill eller förberett improviserat tal. Hans beskrivning av utantillinläring lyder: ”Hur kan man tala utan manuskript? Det enklaste sättet är naturligtvis att skriva ett tal och sedan lära det sig utantill”.⁷⁷ Här går Johannesson emot den teori om *tesaurusminnet* som lyfts fram i uppsatsen. I uppsatsens teoriavsnitt kan vi se att det finns en uppsjö av olika tekniker för att lära sig tal. Johannesson menar däremot att retorikern ska lära sig det utantill genom övning och han ser inte mnemotekniken som ett alternativ för att lära sig utantill. Istället framstår Cicero och Quintilianus idéer om *loci* och *imagines* som gammalmodiga, utan modernt värde. Johannessons påstående om att det skrivna talet skulle vara enklast att lära sig går i en annan riktning än de antika förslagen. Påståendet går emot Quintilianus teori om att eleverna bara ska lära sig andras tal ordagrant och går också emot antikens syn på ordagrann inläring som tidsödande, krävande och svår. Det förberedda improviserade talet och minnet ger Johannesson däremot en stor betydelse. Johannesson kopplar samman det med uppsatsens begrepp *tesaurusminne* men ger förfarandet uttrycket *ex tempore* – att tala från stundens ingivelse. Johannesson visar här på komplexiteten i att gripa tillfället i talet och något av motsatsernas dynamik framstår. När en talare talar direkt från hjärtat i stundens inlevelse samtidigt som talaren är förberedd till tänderna visar det på hur viktigt memoria är. Hur kommer det sig att Johannesson ger denna kopplingen memoria och *ex tempore* så stor betydelse när kopplingen memoria och inventio är ställd åt sidan? Johannessons exempel med Tage Erlander som ”alltid förberedde sina improviserade tal mycket noga”⁷⁸ är en koppling till inventio som Johannesson väljer att inte förklara närmare vilket stödjer mitt tidigare påstående om att Johannesson inte kopplar samman inventio med memoria explicit.

Johannessons beskrivning av *loci* är skriven i dåtid. ”Talaren skapade platser” eller ”det kunde vara” förekommer liksom ”det kan ha varit effektivt för talare som ägde ett extremt bildsinne”.⁷⁹ Texten skulle få en helt annan klang om den vore skriven i nutid, även om texten nu refererar till antikens tekniker skulle det också gå att skriva som en uppmaning till läsaren att anamma idéerna om memorering. Så med utgångspunkt i dåtiden förklara Johannesson *loci* på följande vis:

⁷⁷ Johannesson 1998, s. 184.

⁷⁸ Johannesson 1998, s. 185.

⁷⁹ Johannesson 1998, s. 186 ff.

Den minneskonst som Simonides skulle ha skapat innebar att talaren skapade ett antal »platser«, eller *loci*, som det hette på latin, i sin fantasi. Det kunde vara ett landskap, en gata, men ännu hellre ett hus eller plats med förgård, hall, olika sovrum osv.⁸⁰

Vi kan tydligt se att viktiga aspekter på utformningen av *loci* har utelämnats. Att omsorgen för bevarandet av *loci* som något beständigt har utelämnats. Johannesson nämner ingenting om att *loci* ska finnas i rhetorns minne resten av livet. Är det så att Johannessons *loci* är en förbrukningsvara? Även ljussättningen – inte för ljust, inte för mörkt – *locis* fasta förankring i en viss ordning och storleken på de visuella rummen har förbisetts. Det arkitektoniska minnet får väldigt lite förklaring av Johannesson och likaledes får *images*, eller föremål som är Johannessons formulering, ungefär samma kortfattade förklaring som *loci*. Genom att kalla *images* för föremål försvinner finessen med *images*. Djur och människor är inte föremål⁸¹ och utesluts helt, vilket står i strid mot *Ad Herenniums* exempel med giftmordet. Även om Johannesson nämner att det ska vara löjliga, motbjudande eller märkliga föremål, kommer inte uttrycket till sin rätt i Johannessons beskrivning ”Det kunde vara ett ankare, ett svärd, en kvinna med krona eller brudslöja, en kropp nersmord med blod eller färg – inte något vanligt eller banalt utan hellre något märkligt, löjligt eller rent av motbjudande.”⁸² Antikens mnemoteknik är här hoptryckt på ett par kortfattade meningar. Att människor också förekommer under antikens memoria bör vara med för att hjälpa läsaren att lättare kunna memorera de texter som senare ska framföras muntligt. När det väl är ett djup i hans resonemang säger Johannesson emot sig själv, genom att blanda personer och föremål.

”Vi lär oss inte längre saker utantill”

Sammanfattningen av analysen och diskussionen av Johannessons teorier lyder som följer. Synen på memoria ter sig ur Johannessons perspektiv som något förlegat. Han påpekar att vi inte längre lär oss saker utantill. Med det förlegade som utgångspunkt beskrivs *loci* utan omsorgen att de platser som ska visualiseras har som uppgift att finnas kvar i minnet resterande del av retorikerns liv. Även förklaringen av *images* lämnar en del att önska i form av utformningen av hur dessa bilder ska se ut. *Tesaurusminnet* omnämns (naturligtvis inte som *tesaurusminne*) som något som gjordes när Johannesson gick i småskolan vilket är några år sedan. Johannesson väljer också att inte koppla

⁸⁰ Johannesson 1998, s. 186.

⁸¹ ”Avgränsad företeelse som man kan beröra. Vanligen inte större än att den kan hållas i handen eller åtminstone flyttas; vanligen inte om person eller djur.” *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademin A-L*, Stockholm 2009, s. 910.

⁸² Johannesson 1998, s. 187.

samma inventio med memoria utan skiljer dem helt åt. Dock är det intressant att han tar upp *thesaurus* ur en annan synvinkel än min, i form av skrivna böcker till eleverna, eftersom det är en viktig del av retorikerns utbildning, att bli en skicklig talare.

Konsten att tala

Lennart Hellspongs verk *Konsten att tala handbok i praktisk retorik* är den, utav de tre böckerna, som är modern genom att den knyter an till den klassiska retoriken men också hämtar inslag från andra, nyare, discipliner. Boken är praktiskt inriktad och har också en allmäninledande orientering till retoriken.⁸³ Boken skiljer sig alltså en del åt mot de andra två böckerna som är mer inriktade på klassisk retorik än vad Hellspongs bok är. Analysen kommer att förlöpa med en genomgång av Hellspongs idéer om memoria och sedan övergå till att granska de modeller han lägger fram.

Hellspång ser den retoriska memorian på olika nivåer som baseras på partes-läran.⁸⁴ Han beskriver sin syn på följande vis:

Vi kan kalla det inlärningsmål som stannar vid intellectio för situationsmemorering, det som sträcker sig vidare till inventio och dispositio för innehållsmemorering och strukturmemorering och det som också omfattar elocutio för totalmemorering. Hur du genomför inläringen beror naturligtvis på vilket memoreringsmål du ställer upp för dig.⁸⁵

Med denna syn på memoria gör Hellspång läsaren uppmärksam på att det finns olika nivåer på memorering. Hellspång lägger störst vikt vid strukturmemorering och framhåller den som ledande för en talare: ”är det fråga om ett längre anförande, så bör du nog normalt bara lära in kortare delar utantill”.⁸⁶ Här är Hellspång med i de antika tankarna, hela den antika mnemotekniken med arkitektoniskt minne och *imagines*, bygger på att minnas strukturen och dispositionen. Hans modell skiljer sig dock från den antika men har liknande uppbyggnad som den numeriska minnestekniken under medeltiden. Som memoriametod verkar Hellspongs teori vara glasklar till en början men när den börjar granskas i kanterna märks det att den inte står helt på egna ben. Han har en liknelse med

⁸³ Lennart Hellspång, *Konsten att tala. Handbok i praktisk retorik*, (2. utökade upp.) Lund 2004, s. 13.

⁸⁴ Även Hellspongs begrepp intellectio ingår i denna benämning av partes-läran. Intellectio är fasen före inventio där talaren rekognoscerar den retoriska terrängen. Kartläggning av den retoriska situationen, vilken målgruppen är, syftet med talet, vilken den tänkta publiken är, vad ämnet innebär för talaren och vilka inre och yttre förutsättningar som finns för lyssnaren, talaren och vilken tid och plats den retoriska framställningen sker. Hellspång (2004), s. 77-89.

⁸⁵ Hellspång 2004, s. 165.

⁸⁶ Hellspång 2004, s. 166.

minnestekniken som askar med mindre askar inuti, vilket kan liknas vid *loci*. Fördelarna med Hellspongs modell är lättöverskådligheten. Den är logiskt uppbyggd med siffror och rubriker vilket gör att den snabbt går att lära sig. Det finns också vissa brister. Eftersom vi vet att medeltidens människor lade ner mycket tid på att lära sig psalmboken utantill med hjälp av nummer kan det vara lockande att tro att Hellspongs modell är likadan. Så är det inte riktigt. Hellspongs modell saknar att texten är skriven på vers vilket psalmboken är. Dock har det mindre betydelse i dagens samhälle att tala på vers. Det skulle snarare få motsatt effekt. Under medeltiden var det viktigt att lära sig de första raderna på versen ordagrant utantill, som *images*. Det har Hellspong inte med i sin modell, vilket skulle kännas mer modernt och tidsenligt än att tala på vers. Hellspong skriver inte heller något om *notae* med spännande djur och symboler vilket kunde vara värt att nämnas kring grundstommen i hans memoreringsmodell. Det finns en stor skillnad mellan medeltidens psalmmodell och Hellspongs numeriska system. Naturligtvis finns det finesser i Hellspongs modell som inte framgått av medeltidens system. Att, till exempel, använda sig av frågor som går att svara logiskt på och kunna resonera med sig själv för att komma fram till saken är en intressant infallsvinkel som Hellspong har. Det innebär att talet måste vara mycket väl förberett innan det hålls för att på så sätt kunna föra ett resonemang i minnestekniken. Men vad händer om talaren blir ovanligt nervös och tappar bort sig i sitt resonemang? Hur går det till om de tre frågorna som Hellspong bygger tekniken på glöms bort under tiden talet förlöper? Med en dispositionsmemoria hjälpt av *loci* och *images* är risken mindre att talaren tappar tråden eftersom allt sker förberett med välkända platser och med lättare bilder att minnas. Hellspongs modell utesluter naturligtvis inte en mnemoteknik av det antika slaget utan rekommenderas som en hjälp till hans modell.

Hellspong kallar förnimmelsen av bilder i syfte att minnas för visualisering, precis som i den här uppsatsen. Det innebär inte att det blir oproblematiskt. Det första av Hellspongs exempel är ren visualisering där en serie sammanhängande händelser beskrivs som bisarra eller fantastiska. Helt i linje med visualiseringen som den beskrivs i denna uppsats. Däremot innehåller visualiseringskapitlet också en beskrivning av *loci*- och *images*minnet, vilket har blandats ihop med det visuella. Det är viktigt att skilja dessa åt eftersom det är två skilda saker. Som nämnts innan är *loci* bestående i minnet. Visualisering och *images* är mindre permanenta, ofta kortvariga minnesbilder, som är talorienterade. Även de *images* som Hellspong beskriver är alldeles för enkelt beskrivna. De färgglada, humoristiska och groteska *images* som föreslås av antikens lärare har blivit en nervös talare vid en grind eller Sokrates i sandlådan omgiven av barn i Hellspongs beskrivning. Det problematiska är alltså den att om studenten använder Hellspongs råd för att i minnet tillverka *images* kommer de bli svåra att komma ihåg. Lättheten försvinner om bilderna är för slätstrukna.

Även om *imagines* är mindre permanenta än *loci* behöver de vara mer utsmyckade än vad Hellspång föreslår om de antika råden ska följas.

Hellspång har även med ett i uppsatsens syfte – att öka förståelsen för memoria – intressant, men kort, avsnitt om förkortningar. Att finna förkortningar för de ämnen som talet ska innehålla i dispositionen förkortas till ett ord varav alla orden är representerade. Den gamla versen ”vi ska äta, ni ska laga” som syftar till Hallands fyra åar (Viskan, Ätran, Nissan och Lagan) är ett exempel på hur det går till. Frågan är om modellen alltid är applicerbar på alla tal. En minnesteknik är ju bra om den är universell. Att den alltid fungerar oavsett om det är ett brölloppstal eller en debatt i riksdagen vilket uppenbart förkortningsmetoden inte gör. Den kräver hur som helst mer av retorikerns elocutio eftersom omkastningen av bokstäver för att göra något som är memorerbart ibland kan vara problematiskt. Om retorikern väl får till en *akronym*, som det kallas, glöms det nog säkerligen inte av i första taget men att helt bygga sin memoria kring *akronym* blir problematiskt. Det kan däremot vara ett bra komplement till riktigt krångliga passager.

Hellspång har valt att ge nya infallsvinklar på memorian genom sin numeriska metod. Dock kunde han också ha involverat *notae* i modellen för att göra den ännu bättre. Genom att fokusera på det logiska i minnet blir modellen osäker. Att inte anamma Ciceros syn att det visuella är det starkaste att fästa i minnet går viktig kunskap förlorad. Samtidigt är det bra att nya modeller föreslås och provas av studenterna för att senare kunna vederläggas och på så vis göra memoria mer aktuellt för retorikforskningen. Det hade varit intressanta att studera hur Hellspångs tankar om utantillinläring ser ut. Hur skulle en modern variant av teorin om utantillinläring i *Ad Herennium* kunna te sig?

När källförteckningen i memoriakapitlet granskas märks ett ganska svalt underlag för kapitlet i sin helhet. Två böcker, varav den ena är Yates verk, är de enda källorna. Det märks att Hellspång inte varit helt grundlig i sin research inför boken. Aspekten av *thesaurusminnet* är något som inte tas upp i kapitlet. Vikten av ett bra ord- och frasförråd och kopplingen till memoria som uppsatsen gör finns inte i kapitlet om memoria. Det beror kanske på vilken av de fyra nivåer som retorikern vill lägga minnesribban på. Hellspång verkar nöja sig med den dispositionella höjden och då finns det naturligtvis inte mycket belegg för att ta med något om *thesaurusminne* eller göra kopplingen *inventio* och memoria. Hade ribban däremot varit på totalmemoreringsnivån hade Hellspång varit tvungen att nämna och problematisera kring både *thesaurusminnet* och *inventio* för att göra kapitlet mer fylligt.

Siffror, logik och *akronym*

För att sammanfatta analysen kring Hellspongs kapitel behöver vi först ta upp originaliteten mot den tidigare texten av Johannesson i uppsatsen. Hellspong gör ett försök med en modernare variant av den numeriska, medeltida, minnestekniken i form av en sifferkombination baserat på logiska aspekter. Kritiken mot teorin är avsaknaden av visuella inslag i form av *notae* och vad som händer om det logiska resonemanget brister i framförandet av talet. Hellspong har också ett intressant avsnitt om förkortningar där det föreslås att *akronym* bildas, alltså nya ord som börjar med en eller flera bokstäver i de ord som ska minnas. Förutom att det är en tidskrävande ansträngning, det är ingen quickfix för minnet, verkar modellen bra både för intellektet och minnet. Hellspong har precis som Johannesson blandat ihop visualisering, *loci* och *imagines*. Det innebär att *loci* som något beständigt tappas bort och att *imagines* som ett något mer flyktigt tillstånd inte framställs på det sätt som uppsatsen tolkar begreppet memoria.

Klassisk retorik för vår tid

Janne Lindqvist Grinde bidrar med den nyaste boken tidsmässigt i denna analys. Vilket inte automatiskt innebär att den handlar om modern retorikteori. *Klassisk retorik för vår tid* är tänkt att fungera som ett praktiskt uppslagsverk med pedagogiska förklaringar av klassisk retorik. I sin subjektiva beskrivning av partes-läran är memoriakapitlet fyllt av praktiska råd för läsaren. Tyngdpunkten i boken ligger inte på memoria utan är fokuserad på de tre första delarna av partes-läran, inventio, dispositio och elocutio.⁸⁷ Det innebär att memoriakapitlet kanske kunde ha behandlats ur ett mer omfattande perspektiv än vad boken innehar just nu. Lindqvist uppmanar till respektlöst och kreativt närmande av boken, vilket jag ämnar göra med följande analys.

Analysen börjar med Lindqvist beskrivning av det visuella minnet med antiken som grund. Efter det kommer inventios koppling till memoria att tas upp för diskussion i slutet av analysen. För att göra första delen av analysen kort och klar delar jag upp den i *loci/imagines*, *tesaurusminnet*, och ett kortare belysning av *notae* som en del av antikens minnestekniker vilket är uppsatsens uttryck som Lindqvist inte använder sig av. Efter det kommer Lindqvist koppling mellan inventio och memoria att diskuteras. Analysen börjar med Lindqvist grund till memorian.

”Grunden för den klassiska retorikens minnesteknik är att talaren föreställer sig en plats (*locus* eller *topos*) – vanligen en byggnad – som får innehålla föremål som symboliserar det som

⁸⁷ Janne Lindqvist Grinde, *Klassisk retorik för vår tid*, Lund 2008, s. 17 ff.

han vill minnas”⁸⁸. Så lyder Lindqvist definition av den visuella mnemotekniken och är hämtat ur *Den fulländade talaren* och *Ad Herennium*. Här likställs *images* och *loci* som topiskt minne genom Lindqvists resonemang. *Images* (mitt uttryck) används inte alls i kapitlet och just i det avsnitt som Lindqvist hänvisat till förekommer den definierade skillnaden av begreppen *loci* och *images*⁸⁹. Som nämnts ovan ska *loci* vara beständiga i rhetorns minne resten av livet. *Images* kan däremot likans vid en förbrukningsvara där dessa bilder, med tiden, suddas ut ur minnets *loci* för att lämna plats åt nya, aktuella, *images*. Kring *loci* finns det fler aspekter än de som Lindqvist nämner. Att platserna och bilderna ska visualiseras i tankarna är han noga med att poängtera och beskriver grundligt hur bilderna, det som kallas *images* i uppsatsen, ska vara utstickande från det vanliga som finns på retorikerns *loci*. Lindqvists exempel utmynnar i att det visuella är personligt. Naturligtvis stämmer det personliga bra med antikens syn på memoria som något personligt men samtidigt har Lindqvist tidigare påstått att *loci* vanligen är en byggnad och tar således bort det personliga när det gäller visualiseringen av *loci*. När det personliga bara inryms till att gälla byggnader, eller främst hallen som är Lindqvist exempel, försvinner en stor del av det personliga. Alla de andra exempel på *loci* som finns under antiken med pelare, hörn, gator och så vidare ger en större frihet till retorikern att själv finna sina *loci* och då verkligen göra det visuella personligt. Vissa retoriker kanske till och med skulle föredra teatern som *locus*. Personlig anknytning leder i sin tur till att *loci* inpräntas stabilare i retorikerns huvud och blir mer bestående för att senare byggas på med *images*. Ihopslagningen av *loci* och *images* tar bort dessa begrepps båda motpoler. *Loci* som något beständigt och *images* som något flyktigt.

För att övergå till *images* roll för att minnas ordagrant, *verba*, nämner Lindqvist att modellen med *loci* och *images* naturligtvis går att använda men att den inte är optimal för att lära sig tal. Hans råd är istället att läsa talet högt för att lära sig det utantill. Rådet som finns i *Ad Herennium*, där visuella bilder och repetition av den exakta ordalydelsen exemplifieras, ger inte Lindqvist i sin bok. Eftersom tekniken i *Ad Herennium* inte är anpassad för ett helt tal kan det vara befogat att bortse från tekniken precis som Lindqvist gör. Samtidigt är frågan om utantillinlärning under antiken problematisk ur det moderna samhällets utgångspunkt. Förekom det överhuvudtaget någon ordagrann utantillinlärning av hela tal under denna tidsepok på det vis det görs idag? I vissa svåra och viktiga passager kan ett bestämt ja vara givet, men hela tal? Jag ska förklara mitt resonemang. Om antikens talare använde sig av en disposition baserad på arkitektonisk memoria i samband med *images*, om *tesaurusminnet* användes i studiesyfte för att göra talaren till en god

⁸⁸ Lindqvist 2008, s. 343.

⁸⁹ *Ad Herennium* 2005, s. 92 f.

man skicklig att tala, då blir slutsatsen att ordagrant utantillinlärande av tal inte förekom under antiken alls. Att lyda Lindqvist råd: att läsa texten högt samtidigt som den övas in, är ett bra alternativ. Men varför inte ta hjälp av synintrycken också, bilder är ju enligt Cicero det som fastnar bäst i minnet. På så vis används fler delar av hjärnan, precis som Sperry och mind-mapen föreslår, för att kunna erinra sig ämnet bättre?

Utantillinläring med hjälp av mnemoteknik beskriver Lindqvist såhär: ”Utantillinläringen blir också lättare med tiden, och själva förmågan kan övas upp.”⁹⁰ I efterföljande brödtext ger Lindqvist några exempel på saker att minnas som kungalängder, telefonnummer, Palmes Hanoi-tal och så vidare. Vad Lindqvist här beskriver är det som i uppsatsen kallas *tesaurusminne* men Lindqvist ser det mer som minnesträning istället för ett sätt att bygga talarens ord- och frasförråd. Han nämner visserligen att träna en versrad om dagen för att utveckla sitt minne och att en bieffekt av det blir ett rikare språk, inte att det är syftet med övningen. Här är essensen i min tolkning av antiken: *tesaurusminnet* är en process för retorikern och är alltid aktuell men den handlar om andras verk, inte ditt eget. Infallsvinkeln som uppstår kring Lindqvist resonemang är i kombination med tolkningen av *tesaurusminnet* ett steg för att bli en bättre talare – alltid förberedd. Att talaren också får en ny egenskap i form av ett bättre minne hör naturligtvis ihop.

Lindqvist berör begreppet notering utan att benämna det som *notae*. Han beskriver sin syn på begreppet så här:

Om något ord eller någon formulering är särskilt svår att komma ihåg så kan talaren inför just denna passage försöka skapa en association av den typ jag beskrev här ovanför [*imagines* och *loci*, författarens begrepp], exempelvis genom att ”placera” ut ett föremål på en viss mental plats.⁹¹

Vad Lindqvist beskriver här är en kortfattad sammanfattning av begreppet *notae*. Dessvärre nämns inte begreppet i texten. Här är dock Lindqvist mer fri i tyglarna för *notaebegreppet* än vad som var fallet när det arkitektoniska minnet skulle visualiseras som nämnts ovan. Det visuella perspektivet är viktigt kring *notae*, med tanke på hur det förhöll sig i de antika förhållanden kring böcker eller snarare brist på böcker, och fria tyglar ges här till studenten att skapa egna associationer. Det är uppenbart att Lindqvist är mer fri kring dessa associationer än vad som framkommit i min teoridel av *notae*. Däremot är exempel som alfabetet, *akronym* eller siffror i användning som *loci* för att

⁹⁰ Lindqvist 2008, s. 347.

⁹¹ Lindqvist 2008, s. 345 f.

underlätta för minnet något som Lindqvist valt att inte ta upp. Även om siffror och bokstäver hör medeltiden till kanske det vore bra att lyfta fram dem i Lindqvists text som ett komplement till de praktiska råden.

I Lindqvists avsnitt ”*Memoria: Retorikens början*” blir det uppenbart att vikten i boken är fokuserad kring *inventio* och *argumentation*. I motsats till min utgångspunkt, att *inventio* är beroende av *memoria*, menar Lindqvist tvärtom. ”Därmed blir ju *memoria* nämligen en aspekt av *inventio*”⁹². Han utvecklar tidigare i boken synen på topiker vilka kan användas för att finna argument. Varför inte blanda om, kasta runt och bolla med *memoria* och *inventio* lite i den här analysen och helt enkelt utveckla antikens *memoria* med dessa topiker? Att till exempel använda topiken plånboken som *locus* där exempel av *images* placeras på. De mänskliga handlingarnas sju frågor⁹³, vem? vad? var? när? hur? varför? och med hjälp av vad? skulle då kunna fungera som särskilt viktiga omständigheter för att få en tydlig minnesbild. När dessa frågor är applicerade på retorikerns *images* utsmyckas de med antikens regler för hur *images* ska vara utformade, med starka färger, humor, löjeväckande och så vidare. Med ens har vi genom Lindqvists teori om *inventio* också utvecklat *memoria* till en modern minnesteknik med antika anor, vilket går helt i linje med den klassiska retoriken som Lindqvist eftersträvar.

Topiker, bieffekter och ordagrant utantillinlärande

Sammanfattningsvis ger Lindqvist en nyanserad bild av antikens *memoria*. Dock har han blandat ihop visualisering, *loci* och *images* och buntat ihop dem i ett begrepp; det topiska minnet. *Loci* är begränsat till att vara bundet i hus vilket är en snävare bild än vad som framkommit i teorikapitlet i uppsatsen. Han ser även en del av *tesaurusminnet* som en form av hjärngympa som har ”bieffekten” av att ge retorikern ett bättre ordförråd vilket är tvärtom vad som tidigare kommit fram i uppsatsen. Framförallt ger Lindqvist bilden av *memoria* som ett verktyg för att minnas ordagrant. Att bara minnas ämnet och de viktigaste omständigheterna står inte i samma fokus.

Memoria den bortglömda minneskonsten?

Hur skulle en modernare variant av *Ad Herenniums* förslag av att memorera ordagrant med hjälp av bilder se ut? Vi tar det bevingade uttrycket ”det är i motvind en drake lyfter”. Då tänker vi oss en

⁹² Lindqvist 2008, s. 349.

⁹³ Lindqvist 2008, s. 127 f.

flaska sprit av märket Explorer vodka som är fastknuten i en lång rad av ihopknutna slipsar som fäster i en röd, blodig, kinesisk drake som sprutar eld samtidigt som den lyfter mot skyn. Draken som lyfter förstår ni säkert men vad gör en flaska Explorer vodka för minnet? Jo det är så lätt att just märket Explorer vodka kallas lite humoristiskt för en flaska motvind. Därav kommer associationen till det bevingade uttrycket.

Huvudfrågeställningen i uppsatsen är hur de moderna retorikböckerna använder sig av begreppet memoria? Det hoppas jag ha besvarat genom min analys. Generellt används begreppet lite slarvigt vilket kan bero på att författarna vill förenkla ett ganska komplext system för att minnas. Det som mest saknas är kopplingen till inventio. Ingen av de tre författarna ser memoria som grunden till inventio utan snarare som ett komplement till begreppet. Naturligtvis har förutsättningarna för inventio ändrats sedan antiken men den historiska kopplingen borde framgå tydligare hos alla tre. Något som också framkommit är ihopblandningen av visualisering, *loci* och *imagines*. Ingen av de tre gör någon eller endast en liten skillnad mellan visualisering som teori och *loci/imagines* som teori. Detta gör att läsaren kanske missar viktiga poänger som att *loci* är bestående, *imagines* ska vara mer utstickande och framförallt associeras till talet, vilket inte *loci* behöver. Visualiseringen blir inte mer än grunden till det arkitektoniska minnet när det egentligen är så mycket mer. Hellspong är dock ett undantag som nämner de två olika typerna åtskilda.

Vilka teorier om memoria föreslås av författarna som användbara i förhållande till de teorier som framkommit i uppsatsen? Det framkommer att antikens förslag på *loci* och *imagines* är den mest vanligt förekommande men även utantillinläringen har stor vikt i de tre böckerna. Det är ganska förvirrande mot min tolkning av antikens syn på utantillinläring som framför allt sträckte sig till *tesaurusminnet*. Kanske är det så i den skriftliga era vi lever i nu att den gör oss låsta av att använda skrift för att framföra ett tal. Att retorikerna inte litar till sin förmåga att i stunden finna de medel som är bäst ämnade att övertyga. Eller är det så att den förmågan tas för givet och inte reflekteras över i samma utsträckning som det skrivna talet? Vi matas hela tiden med tal som är nedskrivna i förtid – teve, radio och riksdagsdebatt – vilket kan göra talarna osäkra på sin förmåga att improvisera med bara dispositionen som hjälp. Kanske vore det på sin plats att utveckla retorikstudenterna med mer *tesaurusminne* för att på så vis kunna utveckla en bättre memoria? Jag skulle även under svaret på denna fråga vilja förklara varför uppsatsavsnittet om medeltidens alfabet som mnemoteknik finns med. Under arbetet med uppsatsen föreföll den mesta litteraturen ganska likriktad mot antikens mnemoteknik, vilket kan bero på många saker. Jag vill genom avsnittet visa på att dagens retorikböcker saknar en bredd i sina avsnitt om memoria. Jag vill även med avsnittet ge retorikstudenterna ett försprång mot mig själv. Med en alfabetisk minnesteknik

skulle det bli mycket enklare och smidigare att lära sig den fantastiska begreppsapparatur retoriken är, vilket jag saknade som retorik A student.

Hur kopplas memoriabegreppet och inventio ihop är den tredje frågan och får svaret att det i viss mån kopplas ihop och då framförallt av Lindqvist. Det är ett intressant resonemang om minnet som grunden för inventio. Frågan är om det fortfarande är relevant att hävda att memoria är grunden till inventio med alla tekniska hjälpmedel som finns att tillhandahålla vilket jag vill hävda att det är. Hur den historiska delen av memoria sett ut under antiken och medeltiden hoppas jag att jag svarat på under min teoridel. Även den nutida memoria har exemplifierats och frågan är om det egentligen har ändrat sig så mycket under de senaste 2000 åren.

För att avsluta denna uppsats tänkte jag diskutera kring några frågor som uppstått under uppsatsens fortgående. Hur fungerar det i dagens samhälle med memoria och talarens karaktär? Personligen tror jag att vi 2011 fortfarande sätter ett högt värde på minnet. I en enkät gjord i *Metro* år 2011 var egenskapen allmänbildad högst rankad av de mänskliga förmågor som svenskar såg upp till. Vad är allmänbildning om inte ett gott minne? Och ett gott minne är av största vikt för en retoriker. Effekten av ett gott minne och att kunna citera bevingade ord, verser, teveprogram eller dikter ger fortfarande ett enormt ethos. Vem har inte i smyg beundrat vännen, eller ovännen för den delen, som ställer sig upp på mötet, till synes helt oförberett och övertygande argumenterar för sin sak som ingen hade tänkt på? Ett framförande utan hjälpmedel ger trots allt ett högre ethos 2011 än den talare som krånglar med power-pointen eller prasslar med fusklappen. I en debatt är det kanske än viktigare att ha ett bra minne och en vettig disposition. Att kunna gripa tag i rätt information och kasta tillbaka på motståndaren är rysligt effektivt. Eller varför inte minnas vad antagonisten precis sagt och vända på dennes argument till sin fördel. Minnet som en del av argumentationen skulle vara ett intressant uppslag till andra studenter att titta närmare på.

Den ordagranna utantillinläringen gör mig ambivalent. Å ena sidan finns mitt motstånd mot det ordagranna utantillinlärandet. Det finns bara en enda person som vet hur den exakta ordalydelsen är och det är talskrivaren själv. Fler talare skulle vara mer intressanta om de använde sig av någon minnesteknik för sin disposition istället för att lära sig ett helt nedskrivet tal. Det resonemanget föder också frågan om utantillinläringen. Är det någon form av skydd när osäkra talare lär sig ordagrant utantill? De tal som misslyckas är nästan aldrig de tal som bygger på en mnemoteknisk disposition utan allt som oftast är det de minutiöst memorerade talen som fatalt misslyckas för att ett enskilt ord glöms bort. Det borde författarna ta upp i sina retorikböcker. Det är större chans att misslyckas om du lär dig talet utantill än om du disponerar det på rätt sätt. Det

ligger mycket i det som Ong säger, att det muntliga är i stunden, det skriftliga är evigt. Skulle talaren vara rädd för att göra bort sig borde alternativet med att göra bort sig i stunden kännas mer attraktivt än alternativet att göra det för evigt. Å andra sidan kan det vara nog så viktigt i dessa dagar att ordalydelsen är precis rätt. När du hyllningstalar till släktingar eller presenterar en rapport inom företaget är det viktigt att det blir rätt. Det kan också vara ett stöd för talaren om han eller hon vet att allt det som sägs finns det tacksägning för. Inga siffror eller uttalande kommer strida mot publikens doxa. Även att lära sig sina tal utantill ger ett *tesaurusminne*, där dina egna talade ord kan bli bevingade och flyga ut över världen, vilket är en ganska attraktiv tanke.

Så är memoria bortglömd? Nej det är den inte, den finns ju fortfarande kvar som ett eget kapitel i de moderna handböckerna. Däremot för de studenter som inte snubblar på den och upptäcker att det finns så mycket mer än i grundböckerna förblir den mest en parentes i partes.

Sammanfattning

Syftet med uppsatsen är att diskutera och analysera hur memoria framställs i dagens retorikhandböcker. Teorierna kring memoriabegreppet baseras mestadels inom partes-lärens klassiska del. Grundläggande begrepp som används är visualisering som syftar till retorikerns förmåga att tänka sig bilder för att lättare komma ihåg dem. Ju bisarrare, färggladare eller komiska de är, ju lättare är det att komma ihåg dem. Visualiseringen baseras på Ciceros tankar kring minnet. En underkategori till visualisering är *loci*, som är retorikerns, i minnet, beständiga fästpunkt för visualiserade bilder som i uppsatsen har givits det latinska ordet *imagines*. *Loci* benämns ofta som den plats i minnet där bilden, *imagines* fästs på. *Loci* (platsen) ska vara väl avgränsad, varken ljus eller mörk och i en följd. Exempel på typiska *loci* är ett hus, bostadskvarteret du bor i eller korridoren på skolan. När dessa platser är väl förankrade i minnet appliceras *imagines* (bilder) på dessa platser. Ska du tala om ett visst ämne gäller det att associera bilder till det som talet handlar om och sedan placera dessa bilder, som följer visualiseringens rekommendationer om utformningen, på de platser som retorikern har tänkt ut. I och med det är hela talets disposition ihågkommen. *Tesaurusminne* är ett begrepp som författaren har bidragit med. Det bygger på ordagrann utantillinläring som något retorikern gör för att utveckla sitt ord- och frasförråd och ger en fördjupad syn om vad utantillinläring är. Memoria kopplas samman med *inventio* som en av byggstenarna för att kunna finna stoff till talet. De *loci* som diskuterats har även en koppling till *inventio* som plats, dels för att finna argument, dels att komma ihåg dem. Så ser den historiska delen i uppsatsen ut.

Med denna teori som grund svarar uppsatsen på följande frågor. Hur använder sig de moderna retorikhandböckerna av begreppet memoria? Det framkommer av analysen att *loci* och *images* blandas ihop med varandra tillsammans med visualiseringsbegreppet. Även kopplingen till inventio, där memoria är grunden till inventio, diskuteras aldrig i handböckerna vilket också är svaret på delfråga tre. Vilka teorier om memoria föreslås av författarna som användbara i förhållande till de teorier som framkommit i uppsatsen? De teorier som framkommit är baserade på visualisering, *loci/images* och ett numeriskt alternativ som föreslås av Hellspong. Även att lära sig talet utantill, ordagrant, är något som föreslås av författarna. Slutsatsen är att memoria fortfarande är ihågkommen av dagens retorikhandböcker men för de studenter som inte fördjupar sig i ämnet kommer finna memoria som en kort del av partesläran.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckt material

Andersen, Øivind, *I retorikkens hage*, Oslo 2000

Ad Herennium de ratione dicendi ad C. Herennium, (2. omarb. utg.) övers. Birger Bergh, Åstorp 2005

Buzan, Tony, *Kreativ intelligens*, övers. Birgit Lönn, Stockholm 2003

Carruthers, Mary, *The Book of Memory A Study of Memory in Medieval Culture*, (2. utg.) Cambridge 2008

Cicero, Marcus Tullius, *De oratore – Om talaren bok II*, övers. Birger Bergh & Anders Piltz, Åstorp 2009

Cicero, Marcus Tullius, *Rhetorica Ad Herennium*, (Loeb classical library nr. 403.) övers. Harry Caplan, Cambridge & London 1999

Crowley, Sharon, "Modern Rhetoric and Memory", *Rhetorical memory and Delivery. Classical Concepts for Contemporary Composition and Communication*, John Frederick Reynolds (red.), New Jersey 1993

Enström, Rebecca, "Att komma ihåg och att bli ihågkommen", *Retorikmagasinet*, 2009:29, s. 23-27

Foster, Jonathan K, Jelacic, Marko, *Memory: Systems, Process, or Function?* Oxford 1999

Hellspong, Lennart, *Konsten att tala. Handbok i praktisk retorik*, (2. utökad utg.) Lund 2004

Johannesson, Kurt, *Retorik eller konsten att övertyga*, Stockholm 1998

Lindhart, Jan, "Memorias skabende kraft", *Rhetorica Scandinavica* 2004:29/30, s. 4-14

Lindqvist Grinde, Janne, *Klassisk retorik i vår tid*, Lund 2008

Ong, Walter J, *Muntlig och skriftlig kultur. Teknologiseringen av ordet [engelskt orig. 1982]*, övers. Lars Fyhr, Gunnar D Hansson, Lillian Perme, Göteborg 1990

Perelman, Chaïm, *Retorikens imperium. Retorik och argumentation*, övers. Mats Rosengren, Stockholm 2004

Quintilianus, Marcus Fabius, *Den fulländade talaren*, övers. Bengt Ellenberger, Stockholm 2002

Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademin A–L, Stockholm 2009

Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademin M–Ö, Stockholm 2009

Svenska psalmboken, Stockholm 1986

Weaver, Richard, ”Language Is Sermonic”, *The Rhetorical Tradition Readings from Classical Times to the Present*, Patricia Bizell, Bruce Herzberg (red.) Boston & New York 2001

West, William N, ”Memoria”, *Encyclopedia of Rhetoric*, Tomas O. Sloane (red.), Oxford 2001

Yates, Frances A. *The Art of Memory*, London 1966

Ödman, Per–Johan, *Tolkning, förståelse, vetande. Hermeneutik i teori och praktik*, (2. utg.) Stockholm 2007

Otryckt material

Karlstads Universitet, *Litteraturlista*,

<http://www.intra.kau.se/dokument/?q=docs/archive/SIGAR2:sv:r> (hämtad 11-05-11)

”Memoria”, *Silva Rhetoricæ*, <http://rhetoric.byu.edu> (hämtad 11-04-28)

Nilsson, Lars–Göran, ”Minne”, *Nationalencyklopedin*,
<http://www.ne.se/lang/minne/256601> (hämtad 11-05-10)

Uppsala Universitet, *Retorik A Kursplan*,
<http://www.uu.se/node701?kpid=19809&lasar=11%2F12&typ=1>

Uppsatser.se, <http://www.uppsatser.se/om/retorik+memoria/> (hämtad 2011-05-13)

Örebro Universitet, *Kursplan Retorik A*, <http://glada.oru.se/studieinformation/VisaKursplan?kurskod=RE1001&termin=20112&sprak=sv>, (hämtad 11-05-11)